

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНИЙ ДІПЛОМАТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

**МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ
МОЛОДИХ УЧЕНИХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ
ЯК ПРОЯВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У СУЧАСНОМУ СВІТІ**

Монографія

Дніпропетровськ
НГУ
2014

УДК 316.444.5

ББК 60.56

М 58

Рекомендовано до друку вченою радою Державного ВНЗ «НГУ»
(протокол № 8 від 29.09.2014)

Рецензенти:

О.В. Гілюн, кандидат філософських наук, доцент Дніпропетровського національного університету ім. О.Гончара;

Н.Г. Комих, кандидат соціологічних наук, доцент Дніпропетровського національного університету ім. О.Гончара.

Міжнародна академічна мобільність молодих учених Дніпропетровщини як прояв глобалізаційних процесів у сучасному світі: монографія / М.О. Шевчук, С.Ф. Власов, Л.О. Колісник, Р.М. Безус, М.В. Мосьондз; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Д.: НГУ, 2014. – 42 с.

Подано результати соціологічного дослідження, що проводилося з метою вивчення характеру міжнародної академічної мобільності молодих учених України та Дніпропетровського регіону. Проаналізовано ініціаторів та джерела фінансування міжнародної академічної мобільності, основні мотиви молоді, яка збирається взяти участь у міжнародній академічній мобільності, міжнародних науково-освітніх програмах. З'ясовуються чинники, що сприяють або перешкоджають розвитку міжнародної академічної мобільності молодих викладачів та вчених Дніпропетровської області.

Стане у пригоді працівникам обласної адміністрації, керівникам ВНЗ регіону у прийнятті ефективних управлінських рішень щодо оптимізації різних аспектів міжнародної академічної мобільності, використання набутого міжнародного досвіду для підвищення якості освіти та науки регіону, його конкурентоспроможності.

УДК 316.444.5

ББК 60.56

© Державний вищий навчальний заклад
«Національний гірничий університет», 2014

© М.О. Шевчук, С.Ф. Власов, Л.О. Колісник,
Р.М. Безус, М.В. Мосьондз, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Особливості розвитку міжнародної академічної мобільності в Україні в контексті загальносвітових тенденцій	7
РОЗДІЛ 2. Особливості організації субпотоків науково-освітньої міграції	12
РОЗДІЛ 3. Інституційна підтримка/непідтримка процесу міжнародної академічної мобільності у відправляючому суспільстві	15
РОЗДІЛ 4. Чинники та бар'єри міжнародної академічної мобільності молодих вчених Дніпропетровщини в дзеркалі соціології	28
ВИСНОВКИ	39
РЕКОМЕНДАЦІЇ	40
Перелік використаної літератури	41

ВСТУП

В сучасних умовах міжнародна академічна мобільність стає важливим чинником розвитку науки та освіти. Проте, стихійність процесу міжнародної академічної мобільності української молоді в умовах глобалізації та формування єдиного європейського освітнього простору мінімізують позитивні, та спричиняють негативні наслідки такої мобільності («відтік мізків», втрата науково-освітнього, соціокультурного потенціалу, відставання України від світових освітніх та наукових стандартів). Це актуалізує необхідність поглиблення знань про характер, тенденції, структуру, мотиви та фактори міжнародної академічної мобільності української молоді. Такі знання допоможуть виробити обґрунтовані рекомендації по оптимізації цього процесу та його використання для підвищення якості і міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти.

Розвитку міжнародних освітніх і наукових зв'язків між університетами, активізації їх співпраці сприяє участь молоді у програмах міжнародної академічної мобільності, отримання нею доступу до закордонних освітніх програм, курсів та дослідницьких технологій. Саме таким чином вітчизняна освіта та наука можуть збагачуватись міжнародним академічним та культурним досвідом.

Реальні масштаби включення української молоді в процеси міжнародної академічної мобільності на сьогоднішній день є незначними. Не існує систематичних даних про характер, структуру, мотиви та фактори міжнародної академічної мобільності української молоді, а отже немає наукової бази для прогнозування тенденцій та наслідків даного процесу в українських реаліях. Це, безумовно, ускладнює процес розробки та прийняття важливих управлінських рішень з питань міжнародних зв'язків у сфері освіти, провокує непослідовність проведення в країні науково-освітніх реформ.

Попередній аналіз міжнародної академічної мобільності свідчить про те, що відтворення та підтримка стійкості цього процесу відбувається на трьох

рівнях: макрорівні (на рівні країн, укладених угод між ними), мезорівні (між певними організаціями) та мікрорівні (персональними мережами між тими, хто вже навчається за кордоном та потенційними учасниками міжнародної академічної мобільності).

Об'єктом дослідження є процес міжнародної академічної мобільності наукової молоді Дніпропетровського регіону.

Предмет дослідження – особливості, чинники та наслідки міжнародної академічної мобільності наукової молоді.

Мета дослідження – виявлення характеру, чинників та можливих наслідків міжнародної академічної мобільності дніпропетровської наукової молоді; розробка технології регулювання цього процесу з метою його оптимізації.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- аналіз наукових підходів до вивчення процесу міжнародної академічної мобільності та визначення основних понять, концепцій, що дозволяють пояснити появу та розповсюдження міжнародної академічної мобільності як складової масових міграцій;

- виявлення особливостей розвитку міжнародної академічної мобільності у сучасному світовому соціально-культурному контексті та визначення в ньому місця України, Дніпропетровщини зокрема;

- з'ясування факторів, що сприяють або перешкоджають розвитку міжнародної академічної мобільності української молоді на макро-, мезо- та мікрорівнях;

- встановлення мотивів участі української молоді у міжнародних освітніх програмах; виявлення найважливіших чинників вибору конкретної країни для навчання;

- виявлення основних ініціаторів та джерел фінансування міжнародної академічної мобільності української молоді;

- аналіз діяльності існуючих на Дніпропетровщині організацій, що підтримують участь молоді у навчанні за кордоном.

Конкретно-соціологічні методи, що застосовуються у рамках дослідження: анкетне опитування молодих вчених Дніпропетровщини; глибинне та нарративне інтерв'ю; включене спостереження; вторинний аналіз даних раніше проведених емпіричних соціологічних досліджень з проблеми, що вивчається; статистичний аналіз.

РОЗДІЛ 1. Особливості розвитку міжнародної академічної мобільності в Україні в контексті загальносвітових тенденцій

Міжнародна академічна мобільність існує вже протягом кількох століть. Однак масова інтернаціональна мобільність – це явище, яке розпочалося з другої половини ХХ століття. Національні системи освіти розширювалися з урахуванням прийому іноземних студентів, аспірантів і докторантів, а експорт вищої освіти став невід’ємною частиною діяльності сучасних університетів. Агенти академічних систем зацікавлені в залученні іноземної молоді, оскільки в більшості випадків вона є джерелом доходу для університетів, причому такого доходу, який у ряді випадків не залежить від державного фінансування і контролю. Крім того, іноземні учні є джерелом символічних ресурсів, які можуть приносити економічні ресурси не лише на міжнародному, але і на внутрішньому ринку: велика кількість іноземних студентів та докторантів в університеті може використовуватися в якості символу визнання і демонструється на офіційних сайтах університетів, у рекламних проспектах.

Кількість іноземних студентів та вчених використовується в якості однієї з характеристик, що враховуються при визначенні позиції конкретного навчального закладу в національних та інтернаціональних рейтингах університетів. Національні держави зацікавлені в іноземних студентах та вчених як у потенційному джерелі кваліфікованої робочої сили, або як в політично- і культурно- лояльних членах освіченого прошарку відправляючої країни. Зацікавленість позначається на міграційній політиці і дозволяє говорити про «змагання за талант». Що визначає позиції національних академічних систем в цьому змаганні і як формуються їхні регулярні виграші?

Масштаби академічної мобільності середини ХХ століття були набагато меншими і вона зводилася, в основному, до переміщень молодих людей з вищих курсів для навчання та стажування в іноземних елітних навчальних закладах. Якщо до середини ХХ століття основними приймаючими університетами були

університети «старої» Європи і кілька елітних університетів США, то з 1960-х університети різних статусів і категорій стали навчати і стажувати іноземців.

В термінах «теорії притягання-виштовхування» та «теорії світової системи» передбачається, що багаті країни ядра світової системи обмінюються мобільною молоддю один з одним. Однак на сьогодні відомо, що взаємодія, яка класифікується як обмін, має місце лише між обмеженою кількістю країн; велика кількість країн може бути зарахована до категорії донорів студентської мобільності і не може бути класифікована в якості реципієнтів.

На даний момент дослідники, які займаються вивченням міжнародної академічної мобільності, дійшли згоди щодо загального напрямку руху основної частки інтернаціонально мобільних студентів та вчених: з менш багатих країн з надлишком трудової сили – у багатші з її дефіцитом, з країн більш периферійних в структурі ринку інформаційного виробництва – в менш периферійні.

Тренд міжнародних переміщень вчених частково співпадає з такими переміщеннями студентів, і до середини дев'яностих років у великій мірі співпадав з трендом загальної еміграції населення з України, проте не був ідентичним йому, оскільки переміщення вчених вливалось в два різних потоки – в Західні країни і на Схід, в країни колишнього СРСР. Ці два потоки розрізнялися за часом, формою тренду, соціально-демографічною структурою учасників. Зростання інтенсивності переміщень вчених почалося раніше, ніж інтенсифікація міграції населення в цілому. Вже наприкінці вісімдесятих і в перші роки дев'яностих років інтенсивність еміграції вчених, швидко зростала.

Міжнародна академічна мобільність в Україні має власну специфіку. Існування поряд з певними здобутками невдач деяких освітніх реформ з точки зору невідповідності їх результатів заявленим цілям та сформованим очікуванням (зокрема ігнорування теоретичних наукових досліджень; переважний «експорт» найталановитіших випускників з України за кордон), не повинно дискредитувати саму ідею модернізації та інтернаціоналізації науки і освіти в умовах глобалізаційних процесів, або стати приводом для відродження

ізоляціоністської науково-освітньої політики в нашому суспільстві. Українська освіта і наука, у разі зволікання з розвитком міжнародних обмінів в умовах загальної глобалізації (яка усвідомлюється вченими як незворотна), ризикують залишитися «поза грою».

Узгоджений підхід до інтернаціоналізації вищої освіти спирається на підтримку міжнародної академічної мобільності шляхом надання стипендій та реалізації програм академічних обмінів, а також програм, спрямованих на створення інституційних партнерств у сфері вищої освіти. Певним зрушенням в цій сфері на адміністративному рівні можна вважати розповсюджене Міністерством освіти і науки, молоді та спорту звернення до адміністрацій вищих навчальних закладів прохання про інформування студентів, аспірантів та науково-педагогічних працівників українських вищих навчальних закладів щодо можливого навчання та стажування за кордоном [1]. В основному ж практика передачі подібної інформації відбувається за мовчазною згодою держави за рахунок громадських організацій, або ж обміну «з вуст в уста».

25 травня 2013 року Міністерство освіти та науки України видало Наказ про затвердження Примірного положення про міжнародну академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України [4], що також дає підстави на очікування введення в реалізацію як даного Положення, так і на розробку та реалізацію подібного Положення щодо міжнародної академічної мобільності вчених.

Та крім адміністративних рішень необхідним є усунення основних суб'єктивних та об'єктивних перешкод щодо міжнародної академічної мобільності наукової молоді, серед яких: невизначені питання імміграції, недостатнє фінансування, негнучка система допомоги, різний академічний календар, труднощі, пов'язані з тимчасовою перервою у роботі, відсутність заохочення, мовний бар'єр, брак інформації тощо. За словами львівського вченого Мокій А.І., академічну мобільність можна вважати «...симптоматичною ознакою фінансового становища українських вищих навчальних закладів і стану науки в них» [2; с. 14]. Адже майже всі поїздки за

кордон українська молодь здійснює коштом батьків, спонсорів, закордонних благодійних фондів тощо, і тому не має жодних зобов'язань перед українською державою та суспільством в плані повернення до батьківщини.

Також слід відзначити інертність академічної спільноти, яка не використовує всі можливості й не є наполегливою у просуванні своїх пропозицій на світовому науково-освітньому ринку. Особливо це стосується центральних регіонів України, про що свідчать пріоритетність відбору з боку міжнародних науково-освітніх стипендіальних програм.

І найголовнішим питанням ефективності міжнародної академічної мобільності української молоді є розробка стратегій її повернення на батьківщину. Використовуючи світовий досвід країн, для яких теж характерним є «відтік мізків» впродовж більш тривалого, ніж в Україні, часу [19], стає необхідним вироблення системи законодавчо підтримуваних заходів щодо створення вигідних умов для повернення збагачених досвідом молодих українських науковців; забезпечення тісніших контактів з українською науковою діаспорою, залучення її до довготривалих спільних досліджень з українськими науковими організаціями, включаючи стажування наукової молоді.

Перспективними напрямками дослідження взаємодії конкретних країн і конкретних організацій у сфері міжнародної мобільності є такі:

- наявність відкритих державних стратегій стимулювання вхідної та/або вихідної мобільності (навчання/стажування) вчених та працівників науково-технічної сфери;

- наявність державних програм або інших економічних стимулів для залучення іноземних вчених та повернення з навчання/стажування українських вчених та працівників науково-технічної сфери (наприклад, підвищена заробітна плата, включаючи соціальний пакет, фінансова підтримка навчання, дослідницької діяльності, податкові пільги);

- державні програми підтримки іммігрантів, інші інструменти залучення іноземних вчених або працівників науково-технічної сфери (наприклад, візова підтримка, можливість отримання громадянства);

- інші інструменти інтеграції та визнання кваліфікацій для залучення іноземних учених та працівників науково-технічної сфери (наприклад, міжнародна взаємна сертифікація професійних кваліфікацій);

- державні програми та інші механізми соціальної та культурної підтримки для залучення іноземних учених і працівників науково-технічної сфери (наприклад, мовні курси, освіта для дітей, послуги охорони здоров'я);

- державні програми або інші механізми надання вченим (або аспірантам, докторантам) можливостей проведення міжнародних досліджень (наприклад, дослідницькі гранти або підтримка закордонних поїздок і відряджень).

РОЗДІЛ 2. Особливості організації субпотоків науково-освітньої міграції

Організація академічних субпотоків, що йдуть із українських міст в різні країни, регіони і університетські центри, значно змінилася після розпаду СРСР й вимагає значних витрат. Це призвело, з одного боку, до більшої селективності міграції – переміщалися ті, хто володів достатнім об'ємом економічних чи науково-освітніх ресурсів. З іншого боку, з констеляції інтересів приймаючих навчальних закладів і локальних українських агентів оформився інститут, який знижував витрати на переміщення в закордонні університетські центри, особливо це стосується країн, що межують з Україною.

По-перше, мали і мають місце регулярні маятникові візити один до одного жителів українських прикордонних міст, зокрема польських, російських, угорських, словацьких міст, що граничать з територією України, тому майбутні учасники міжнародної академічної мобільності могли бути добре знайомі з навчальними закладами чи організаціями, до яких у подальшому вони потрапляли.

По-друге, сам візит заради проходження вступних випробувань не є затратним (іноді жителі прикордонних міст мають довготермінові візи до країн-сусідів чи інші документи, що спрощують процес перетину кордону, зокрема «карта поляка», чи «карта часового побиту»), особливо за умов знання мови.

По-третє, наслідком близькості відправляючих країн є можливість відносно регулярних візитів на батьківщину. Хоча ціни іноді за межами України нижчі як на продукти харчування, так і на промислові товари, батьки часто передають продукти харчування, напівфабрикати, щоб хоч частково зменшити грошові витрати молоді за кордоном, відкласти частину грошей на інші витрати (зокрема мандрівки, додаткові мовні чи інші курси, придбання комп'ютера чи іншої оргтехніки).

По-четверте, існування іноземних культурних та мовних Центрів, що з'являються останнім часом, на першому етапі створюють інститути, які

спрощують процес отримання не тільки первинної інформації, а й забезпечують більш детальне знайомство з країною, створюють та підтримують міжнародні зв'язки, таким чином впливаючи на збільшення контингенту молоді, що бере участь у програмах міжнародної академічної мобільності. Після повернення з за кордону учасники академічної мобільності зачасти продовжують підтримувати стосунки з культурними та мовними Центрами, діляться інформацією, стають прикладом реалізованої мобільності.

Прикладів таких центрів на Дніпропетровщині чимало. Зокрема в Державному вищому навчальному закладі «Національний гірничий університет» є такі мовно-культурні центри: Українсько-Американський лінгвістичний центр, Українсько-німецький культурний центр, Українсько-Іспано-Латиноамериканський центр, Центр українсько-польської співпраці, Українсько-Японський центр, Українсько-Китайський культурно-лінгвістичний центр. В академії митної служби України функціонує Українсько-польський центр.

Польські культурні центри достатньо широко останнім часом представлені в Дніпропетровську та області, зокрема такими організаціями: Союз поляків на Україні (Дніпропетровський відділ), Союз поляків Дніпродзержинська, Розмовний клуб польської мови «Білий орел», Центр польської культури ім. Кароля Войтили в Дніпропетровську. Кожна організація має свої функції, але саме там відбуваються зустрічі потенційних, нинішніх та колишніх студентів та докторантів польських навчальних закладів, тих, хто з інших причин хоче володіти, або вже володіє польською мовою, тих, хто має польське коріння, поціновувачів польської кухні, традицій, релігійних свят, фільмів тощо.

Таким чином, подібні організації можна розглядати як інститути, що організують взаємодію інтересантів, акумулюють та перерозподіляють інформацію, зокрема про програми міжнародної академічної мобільності, сприяють організації колективного дозвілля, тобто створюють регулярну основу для взаємодії великої кількості дружніх субмереж. Особливо це

стосується центрів при вищих навчальних закладах, які також укладають угоди з організаціями за кордоном, проводять спільні заходи (зокрема мовна практика після закінчення мовних курсів), саме сюди звертаються бажаючі отримати інформацією про міжнародні науково-освітні програми.

Так відбувається формування інституційних зв'язків на мезорівні, що сприяють розповсюдженню інформації про міжнародні науково-освітні проекти, збільшенню інтенсивності міжнародної академічної мобільності. Далі ж розглянемо специфіку наступного етапу – відтворення самих мереж на інституційному рівні: підготовки та самого виїзду за кордон, організаційних складнощів реалізації мобільності.

РОЗДІЛ 3. Інституційна підтримка/непідтримка процесу міжнародної академічної мобільності у відправляючому суспільстві

Проаналізуємо мезочинники, що сприяють розвитку процесу міжнародної академічної мобільності, чи навпаки гальмують його. Адже наявність вище названих інституцій ще не гарантує успішної участі у процесі міжнародної академічної мобільності та створення умов для її легалізації в різних місцях інституційного рівня.

Охарактеризувати специфіку міжнародних науково-освітніх програм, в яких брали участь молоді вчені Дніпропетровщини, за даними їх опитування методом інтерв'ю, можна наступним чином (за мірою зниження актуальності): участь у конференціях, стажування, супровід студентів на конкурси та конференції.

Незначною мірою представлені такі форми: індивідуальне наукове дослідження, переговори, підписання угод, спільне дослідження, ознайомлення з роботою організації-партнера, викладацька діяльність. Мінімально представлені такі форми як магістерські та докторські програми.

Вже на рівні розподілу інформантів за навчальними закладами можна відзначити певні закономірності у відповідях. Так, молоді вчені Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля та державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет» відзначають активну, цілеспрямовану та послідовну політику їх навчального закладу в організації проектів міжнародної академічної мобільності: *«В нас діє Українсько-польський центр, який постійно організовує стажування в Польщі, повідомляє про конференції, конкурси, гранти. На їх базі є також курси польської мови, і якщо їдеш до Польщі вперше, вони дуже доречні, хоча можна і обмежитись англійською мовою»* [Жінка, 33 роки, кандидат наук].

«Керівництво завжди підтримує. Більшість колег їздили на конференції та стажування, на місяць, на півроку. Більшість приймає у цьому участь і це схвалюється» [Жінка, 35 років, кандидат наук].

В межах можливостей та окремих ініціатив підтримують активність молодих вчених і в інших закладах: *«Керівництво поставилося позитивно і з розумінням. За великим рахунком, перший раз ми просто підійшли, постукали, сказали, що ось, ми хочемо і у нас є запрошення. Ректор написав: «Прийняти участь, за можливістю підтримати» і т.д. І адміністрація підтримала усіма можливими їй способами» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].*

«Є стандартна процедура. Я працюю в університеті на ставці доцента. Потрібно було, щоб хтось мене заміняв, але це робочі моменти. Ніякої зайвої документації від мене не вимагалось, лише те, що необхідно: план стажування, заяви про те, що я їду стажуватися, та інше. Мене підтримали. Не було такого, що я б опинилася перед вибором залишитися працювати або поїхати на стажування: було офіційно оформлено наукове відрядження» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

«Поїздка була ініційована ректоратом. Тобто спочатку ініційована їх [приймаючою] стороною, вони запросили нас співпрацювати, а далі ректорат знайшов людей, які готові відгукнутися на ці питання і визначитись, чи можна це реалізувати» [Чоловік, 33 роки, кандидат наук].

«У нас Рада [молодих вчених] займалася цим всім. Вони ініціювали проект, а потім учасників підбирали за спеціалізацією... Хто відповідав вимогам, тому і пропонували» [Чоловік, 35 років, кандидат наук].

«Ініціатива тоді виходила від Міністерства освіти і науки і наш університет відгукнувся в якому плані – це все коштує грошей і університет профінансував як зміг» [Жінка, 35 років, кандидат наук].

Але все ж таки ця підтримка має досить пасивний характер, лише як відповідь на зовнішні подразники, а ініціатива поступає з боку самих молодих вчених або сторонніх організацій, налаштованих на міжнародне співробітництво.

Ієрархія джерел фінансування участі у міжнародних науково-освітніх програмах в Дніпропетровському регіоні нині така: власні кошти, приймаюча сторона, закордонний грант, направляюча сторона.

Майже всі інформанти в тій чи іншій мірі відмічають труднощі і навіть обмеження з боку своїх навчальних закладів в процесі реалізації проектів міжнародної академічної мобільності, особливо це стосується довгострокових проектів.

«Що стосується адміністрації в цілому, то я зіткнулася з цілою низкою дуже неприємних моментів і певних труднощів. По-перше, бюрократичних, а по-друге у зв'язку з тим, що академічна мобільність у нас, я вважаю, як така не сприймається, тому було нерозуміння і постійні питання: «...а куди ти їдеш? а навіщо ти до нас тоді влаштовувалась? Забирай документи...». Хоча реально я ж виконую роботу, тоді яка різниця в якій країні це відбувається?! Загалом, пов'язано це було з нерозумінням процесу як це відбувається і відсутністю такого досвіду до мене» [Жінка, 26 років, кандидат наук].

«Я коли їхала, ніхто це не розцінював як тимчасове стажування, навчання, всі це розцінювали як еміграцію. Шість місяців я була у Франції, а тут на мені ставлять хрест за цей час. Я повертаюся і мені доводиться все з нуля знову відновлювати. Мої зв'язки, роботу, все! Я проводжу шість місяців тут, їду знову, і знову всі думають, що я їду на постійне місце проживання. Дуже незручно виходить. Виходить, що я не можу поїхати поїхатися і привезти здобутий досвід» [Жінка, 26 років, кандидат наук].

«Знаєте, не завжди зберігається робоче місце. З досвіду колег, які їздили в піврічні поїздки, великі, то не завжди воно зберігається» [Жінка, 31 рік, кандидат наук].

«На час цих поїздок відрядження ми не можемо оформляти, це йде як за свій рахунок, а потім позначається на зарплаті, звичайно» [Жінка, 31 рік, науковий співробітник].

«Коли я навчалася в аспірантурі, мої колеги могли працювати на кафедрі, мені ж було в цій можливості відмовлено у зв'язку з моїми зарубіжними

поїздками. А на звання доцента повинен бути певний стаж викладання, якого у мене наразі немає. І люди які ще досі не захистилися, які не написали статей, не вивчили іноземну мову і навіть не здали іспит з філософії, вони отримують більшу ніж я зарплату тільки тому, що сиділи на місці, мають більший педагогічний стаж і зібрали більше папірців» [Жінка, 27 років, кандидат наук].

Таке ставлення навчальних закладів до міжнародної академічної мобільності обумовлює й інші організаційні труднощі: «Як виявилось, там дуже багато всяких тонкощів, яких звичайна людина не знає і ці тонкощі створюють великі перепони» [Чоловік, 35 років, кандидат наук].

«Труднощі номер один – документація. Зібрати правильно документи – це непросте питання. Зі свого досвіду: для професури вищого рівня і для рівня ректорату ці документи оформляє міжнародний відділ і він за це жорстко відповідає своєю головою. Відповідно нашим молодим вченим самим треба робити щось незбагненне. Я там пройшов ряд рівнів пекла. А наш аспірант, я так підозрюю, просто не зможе зібрати ці документи. Посилали б його до бухгалтерії дві тисячі разів... і взагалі складно сказати наскільки можливо це зробити людині без досвіду» [Чоловік, 33 роки, кандидат наук].

«Проблеми насправді не у вищого рівня адміністрації. Проблеми накопичуються на середніх щаблях. У аспірантів – це, однозначно, відділ аспірантури, там були б проблеми; однозначно, була б бухгалтерія, це 100 %! Тому що дуже багато питань за звітами та відрядженнями, цілий ряд якихось коефіцієнтів, причому вони самі там не зовсім розуміють, що треба робити і як. Тим більше різними видами транспорту змушені переміщатися, в різних країнах. Щоб оплатити проїзд потрібно перекладати документи з іноземних мов, причому з угорської хто і де переведе? Загалом, там цілий ряд був таких моментів, яких у бухгалтерії ніхто не знає і розбиратися з цим не хоче» [Жінка, 31 рік, кандидат наук].

«Навіть збір підписів для новачка може вилитись в захопливий квест. Я навіть знаю приклади, коли через бюрократичну тяганину не вкладались у

dead-line подання документів на грант і дослідження відкладалось на рік» [Жінка, 31 рік, кандидат наук].

«Обираючи проект потрібно дивитися на організаційні моменти, тобто чи може ця поїздка або стажування бути поєднана з основним видом діяльності. Ясна річ, що людей не відпустять з роботи під час сесій. Вже й так завідувач кафедраю відпускає скриплячи серцем, бо виїхати до Європи - це тиждень тебе немає. Комуś треба читати лекції, виконувати твою роботу, яка не оплачується. А сваритись з керівництвом через якусь поїздку мені не з руки» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

Але не лише навчальні та наукові заклади є джерелом бюрократичних перешкод в міжнародних пересуваннях молодих вчених, одним з головних бар'єрів є процедура отримання віз в посольствах.

«Потрібна візова підтримка. Тому що те, що доводиться вислуховувати у посольствах, інакше як знуцанням не назвеш. Це маса довідок! Таке враження, що ми їдемо туди гастарбайтерами якимись, а не науковцями у відрядження» [Жінка, 31 рік, науковий співробітник].

«Ми спілкувалися з поляками англійською мовою і відповідно вони запрошення мені надіслали англійською мовою. А коли ми з цими паперами прийшли в польське посольство, нам сказали: «Ми не можемо вам оформити візу саме по конференції, ми вам можемо оформити тільки туристичну візу, тому що запрошення повинно було польською мовою. Наш консул англійською не читає». Я їм пропонував переклад цих документів на українську, на польську. Вони відповіли, що так не піде, потрібні тільки оригінали документів, з печатками і так далі, саме польською мовою, а часу вже не було. Тому довелося оформляти туристичну візу. Ці всі нюанси треба знати. З квитками теж є питання: з України до Польщі можна купити квиток в Україні, а зворотній квиток з Польщі в Україну у нас вже купити не можна. І коли віза обмежена, то це додаткові турботи, чи доїдемо ми потім назад і чим. У візовому центрі у нас запитують, чи є у нас квитки, а ми відповідаємо, що ваша ж сторона не продає назад квитки, тому що це поїзд польського

формування! Тобто там є дуже багато моментів, які зрозуміти дуже важко»
[Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

І все ж таки серед труднощів, якими переймаються молоді науковці – учасники міжнародної академічної мобільності, перше місце посідають фінансові труднощі. *«За свої кошти не хотіла б їхати. Дуже важливим є достатнє фінансування в таких справах»* [Жінка, 29 років. Кандидат наук].

«По-перше, мене цікавить фінансова сторона. Чи зможу я в цьому брати участь. Якщо приймаюча сторона оплачує це стажування, тоді у мене є можливість поїхати» [Жінка, 31 рік, науковий співробітник].

«Навіть якщо конференція мені буде цікава, але треба їхати кудись дуже далеко і дорого, я не поїду. Тому що зараз такої гострої необхідності в них немає. Зараз майже вся інформація є в Інтернеті на спеціалізованих ресурсах і це або безкоштовно, або коштує досить невеликих грошей. Тому гострої необхідності участі в зарубіжних конференціях сьогодні немає [Чоловік, 35 років, науковий співробітник].

«Ми стільки не заробляємо, щоб спокійно переміщатися за кордоном зі своїми науковими питаннями» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

«Це пов'язано і з матеріальною стороною питання. Конференція за кордоном виливається в копійчку. ...запрошення є, але взяти необхідну конкретну суму грошей - можливості немає» [Жінка, 26 років, кандидат наук].

Хоча деякі з інформантів категоричні і вважають, що сьогодні можна знайти безліч грантів і можливостей для фінансування, головне знати вірні джерела інформації: *«Не обов'язково за них [поїздки] платити самому. Є організації, які поширюють інформацію про оплачувані гранти та поїздки»* [Жінка, 35 років, кандидат наук].

«Сьогодні досить багато існує програм міжнародного співробітництва, які передбачають достатнє фінансування учасників. Якщо твоя тема актуальна, знайти підтримку - лише справа бажання і наполегливості»
[Жінка, 33 роки, кандидат наук].

«Коли ти вже потрапляєш в цю сферу [міжнародної мобільності], то запрошення на конференції, конкурси з фінансуванням самі тебе знаходять» [Жінка, 32 роки, кандидат наук].

В той же час існує і певна недовіра до неперевіраних, або вже знеславлених джерел фінансування: *«Коли фінансування заходить не з нашої країни, тоді все буде добре. Якщо ж ні, то не виключена можливість, що ви приїдете і якщо не взяли з собою грошей, то вам буде важко [Чоловік, 35 років, кандидат наук].*

«У нас був конкурс, оголошений українською стороною. Мої колеги подали заявку і навіть виграли, але потім не прийшло фінансування вчасно, та власне воно досі не прийшло. І моя колега, що виграла цей грант рік тому, досі не поїхала на стажування. В той час як план стажування, всі документи – були подані. Все було переглянуто і виграно, держава відібрала переможців на грант. Але в результаті вони не отримали фінансової підтримки, за яку боролися і не змогли поїхати, і не змогли зробити ту важливу роботу, на яку вони сподівалися, щоб розробити тему за допомогою закордонних лабораторій!» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

«А з українським фінансуванням були проблеми. Ми туди поїхали за свої гроші, і ризик був, звичайно, величезний. На два тижні їхати, а там же все не дешево коштує. Вигребли всі «заначки», відкладені на відпустку. Але гроші потім таки повернули, хоч і не одразу, і не в повному обсязі» [Чоловік, 33 роки, кандидат наук].

«І навіть такий момент, зустрічаючи сторона повідомляє: у вас буде, ось цей готель, буде включено сніданок і ще якісь бонуси. Але наші організатори вирішили заощадити і замовити готель звідси, щоб ще якось добиратися до місця. Причому на конференції були і колеги з Росії, у них все це пройшло нормально: за них домовилися, люди їх зустріли, поселили. А наші економлять кошти, все нам урізали і залишили самим вирішувати всі виникаючі питання» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

Тому саме не інформованість багато хто відзначає як значний бар'єр на шляху міжнародної академічної мобільності: *«Велика проблема – це не інформованість. Не інформованість про можливості, які в них є, про гранти, про процедури оформлення документів. Тобто більшість чула, що це можливо, що так роблять, але з чого почати самим не знають»* [Жінка, 29 років, кандидат наук].

Та вирішити ці труднощі з пошуком інформації та участю в конкурсах і грантах можна за умови знання іноземних мов: *«Добре володіючи англійською мовою можна користуватися великою кількістю професійних ресурсів і відстежувати події, що відбуваються в твоїй галузі. Потрібно реєструватися в професійних мережах, знайомитись з колегами, які в майбутньому можуть стати і партнерами по співробітництву»* [Жінка, 32 роки, кандидат наук].

До речі вільне володіння іноземними мовами, принаймні англійською, виступає і як запорука успіху самої академічної мобільності: *«Звичайно, він [рівень знань іноземної мови] важливий, він повинен бути! Без знань іноземної мови не вийде співробітництва, ви не знайдете спільну мову. Він необхідний, хоча б мінімальний, щоб порозумітися: що тобі потрібно в цьому проекті, що тобі потрібно зробити, і яка є необхідна допомога від приймаючої сторони»* [Жінка, 29 років, кандидат наук].

«Труднощі були. Основне, що стосується Європи, це мовні бар'єри. Треба або володіти мовами країни співробітництва/перебування, або точно знати що, куди, навіщо, та інші маневри» [Чоловік, 35 років, кандидат наук].

«Для мене головна перешкода [в запланованому стажуванні] це недосконалість моєї англійської мови. Тому я зараз для себе в якості пріоритету визначила вдосконалення англійської мови. Коли немає досвіду мовної практики, вона забувається швидко, тому треба над цим працювати» [Жінка, 35 років, кандидат наук].

«Якщо десь брати участь в конкурсах на стажування, то високий рівень володіння іноземною мовою особисто мені не доступний. Я можу володіти професійною мовою у своїй сфері, а от у плані пройти необхідні тести типу

TOEFL... я можу його просто не пройти»; «Я знаю багато молоді в моєму начальному закладі, яка ніби й хоче брати участь [у таких проектах]. Але коли я кажу, давай бери участь у конкурсах, давай щось будемо подавати, то відразу йде відмова з причини низького рівня володіння іноземними мовами. Людина просто боїться, що вона цей іспит не здасть. А для того, що б хоча б на нього потрапити, потрібно витратити тиждень, щоб оформити всі документи» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

І є думка, що покращенням мовної компетенції своїх співробітників має займатись також навчальний заклад: «Потрібно окремі курси [англійської мови] зробити для аспірантів або молодих вчених, та й інших вчених університету, на які вони могли б за доступною ціною або взагалі безкоштовно ходити. А в результаті вивчення такого курсу, здавати кваліфікаційні іспити. Мені здається це має бути організовано саме навчальним закладом! Навчальний заклад повинен більшості свого штату надати можливість здачі іспиту, TOEFL, наприклад. І більше того, може навіть оплатити факт складання цього іспиту. І зробити їх потенційно готовими до [міжнародної] академічної мобільності» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

З іншого боку, більшість інформантів відзначає, що сам процес міжнародної академічної мобільності позитивно впливає на рівень володіння іноземними мовами: «Я в 2008-2009 роках брала участь у проекті DAAD, і в мене був середній рівень знання англійської мови, але в процесі участі за півроку він поліпшився. І до 2011 року це був вже високий рівень, я могла висловлювати свої ідеї і мої американські співробітники відмінно мене розуміли. Це допомагало працювати, обмінюватися думками» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

«Природно, якщо ви посидите, послухаєте один день конференцію англійською мовою, то після цього мова поліпшується в якійсь мірі, або це хоча б змушує Вас підучити її» [Чоловік, 35 років, науковий співробітник].

«Це неоціненний досвід – досвід виступу іноземною мовою. Також досвід спілкування іноземними мовами, який намагався бути англомовним, але потім

кожен розмовляв своєю мовою і всі один одного розуміли. Це теж важливо зрозуміти, що таке може бути» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

Ще одним важливим чинником реалізації практик міжнародної академічної мобільності є наявність відповідного соціального капіталу: корисних професійних зв'язків як особистих – з іншими активними вченими, з іноземними науковцями, так і колективних – зв'язків навчального закладу чи кафедри з іншими науковими колективами, традиції співробітництва. Такі зв'язки допомагають вирішити велику кількість проблем, пов'язаних з організацією того чи іншого проекту, а для деяких інформантів виступають єдиним можливим шляхом здійснення міжнародної академічної мобільності.

«Мій колега спілкувався з представниками приймаючої сторони ще зі студентських років. Спершу ми листувалися, листування тривало років п'ять. Відсилали їм статті, публікувалися в їх виданні. Один одного запрошували, але ніяк не могли назбирати грошей, щоб туди з'їздити. Але потім так вийшло, що проїзд нам профінансував університет, а проживання та оплата організаційного внеску здійснили за власний рахунок. І ми поїхали» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

«Я знайшла організацію, до якої можу поїхати. Знайшла спосіб фінансування, вела листування. З цим навчальним закладом колись були контакти у нашої академії, але вони були на рівні студентських мовних стажувань. Потім ця співпраця припинилася, але якісь контакти залишилися. Ось я почала з контактів, які залишилися і дійшла до тих людей, яким це було реально цікаво, у мене був досвід моїх знайомих і знайомих, які їздили за цими програмами, тому я чітко знала, що це працює» [Ольга, 26 років, кандидат наук].

«В пошуку грантів і керівник допомагає, і я сама шукаю. В нас, нашого закладу, існує довготривале співробітництво з міжнародними організаціями, тому вони нас часто знаходять самі» [Жінка, 31 рік, науковий співробітник].

«Тут велика заслуга мого наукового керівника. Це його зв'язки. Він був ініціатором цієї співпраці. Він був знайомий з цими людьми і в результаті

діалогу, вони дійшли висновку, що можна зробити такий проект. І нас запросили на цей проект» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

«Важко знаходити зв'язки. Я якось приймала і в іншому проекті участь, це був конкурс. В такому випадку можна самому шукати, намагатися і все залежить від актуальності самої роботи. А якщо їхати до когось, то тут потрібні зв'язки. Мені так здається. До того ж, зазвичай на міжнародні проекти, на гранти потрібні листи підтримки. Звичайно, є варіант написати будь якому професору, і попроситися на його кафедру або в його групу на стажування. Але особисті зв'язки допоможуть більше» [Жінка, 31 рік, кандидат наук].

За результатами нашого опитування, участі у міжнародній академічній мобільності в першу чергу сприяли: власна ініціатива, адміністрація університету, наукові керівники, закордонні партнери.

В якості набутого в процесі міжнародної академічної мобільності соціального капіталу слід відзначити соціальний досвід молодих вчених. Цей досвід підкріплюється новими знайомствами, професійними, дружніми, які дуже цінуються: *«Ми не знайшли, на жаль, людей, які займаються саме тими науковими питаннями, якими займаємося й ми. Напевно тому, що ці питання не є такими ж актуальними, якими вони є в Україні. Але в цілому, знайшлися контакти. Більше того, люди до нас вже зверталися після тих поїздок з пропозиціями взяти участь у спільних міжнародних грантах»* [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

«Звичайно встановлювали контакти. В основному навколо тих питань, що цікавлять нас: для написання дисертацій змінилися вимоги. З'явилися SCOPUS, індекси цитування. І у колег з Польщі є відповідні видання і ми тепер можемо там публікуватися» [Чоловік, 35 років, кандидат наук].

«Поширена практика формування наукових інтернаціональних груп. Серед учасників, з якими я спілкувався, були і такі, що володіли російською мовою. І оскільки приймаюча сторона селила в гуртожиток, де живуть й інші наукові групи, ці люди мене постійно оточували. Ми підтримуємо стосунки й

досі. По-перше, з науковою метою: спільні роботи, спільні публікації. А з учасниками групи ще і дружні стосунки, звичайно, підтримуємо» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

Для підтримання стосунків молоді вчені в першу чергу використовують електронну пошту та Скайп, але є і орієнтація на соціальні мережі: «Так, листуємося. Використовуємо електронну пошту, Скайп, Facebook, LinkedIn, приєднуюся до професійних груп. В результаті такої співпраці ми виконуємо спільні наукові проекти. В рамках міжнародних досліджень створюємо робочі групи» [Жінка, 31 рік, науковий співробітник].

В еру Інтернету особливо ціняться традиційні знаки академічної уваги: «Вони, до речі, молодці. Крім того, що електронною поштою надсилають раз на два місяці якісь запрошення, надсилають ще й письмові, звичайною поштою, з усіма реквізитами» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

Дослідниками, урядовцями та керівниками навчальних та наукових закладів висловлюється стійке упередження стосовно зв'язку міжнародної академічної мобільності і явищем «витоку мізків» з країни. Але всі наші інформанти, хоч і не відкидають цю ідею загалом, стосовно себе і власних планів, категорично її заперечують.

Міжнародна академічна мобільність підтримується, в першу чергу, персональними зв'язками та мережами молодих вчених. В той же час, має значення і підтримка своїх співробітників навчальними та науковими закладами, а головне, міжнародними організаціями, які виступають ініціаторами більшості грантів та міжнародних науково-освітніх проектів. Але саме тут нині існують основні труднощі, з якими стикаються молоді вчені в своїх ініціативах по академічній мобільності – фінансові, організаційні, інформаційні.

РОЗДІЛ 4. Чинники та бар'єри міжнародної академічної мобільності молодих вчених Дніпропетровщини в дзеркалі соціології

В основі даного розділу – матеріали стандартизованого (кількісного) соціологічного опитування молодих вчених Дніпропетровських навчальних та наукових закладах. Методом індивідуального інтерв'ю в 2013 році опитано всього 285 респондентів. Також використані матеріали вільних інтерв'ю з респондентами, а також включеного спостереження в докторантському гуртожитку польського міста Люблін.

В результаті емпіричного дослідження встановлено, що 18% опитаних вже брали участь у міжнародній академічній мобільності, в т.ч. 6,8% - більше одного разу. 56,8 % відзначили, що не брали участі, але планують.

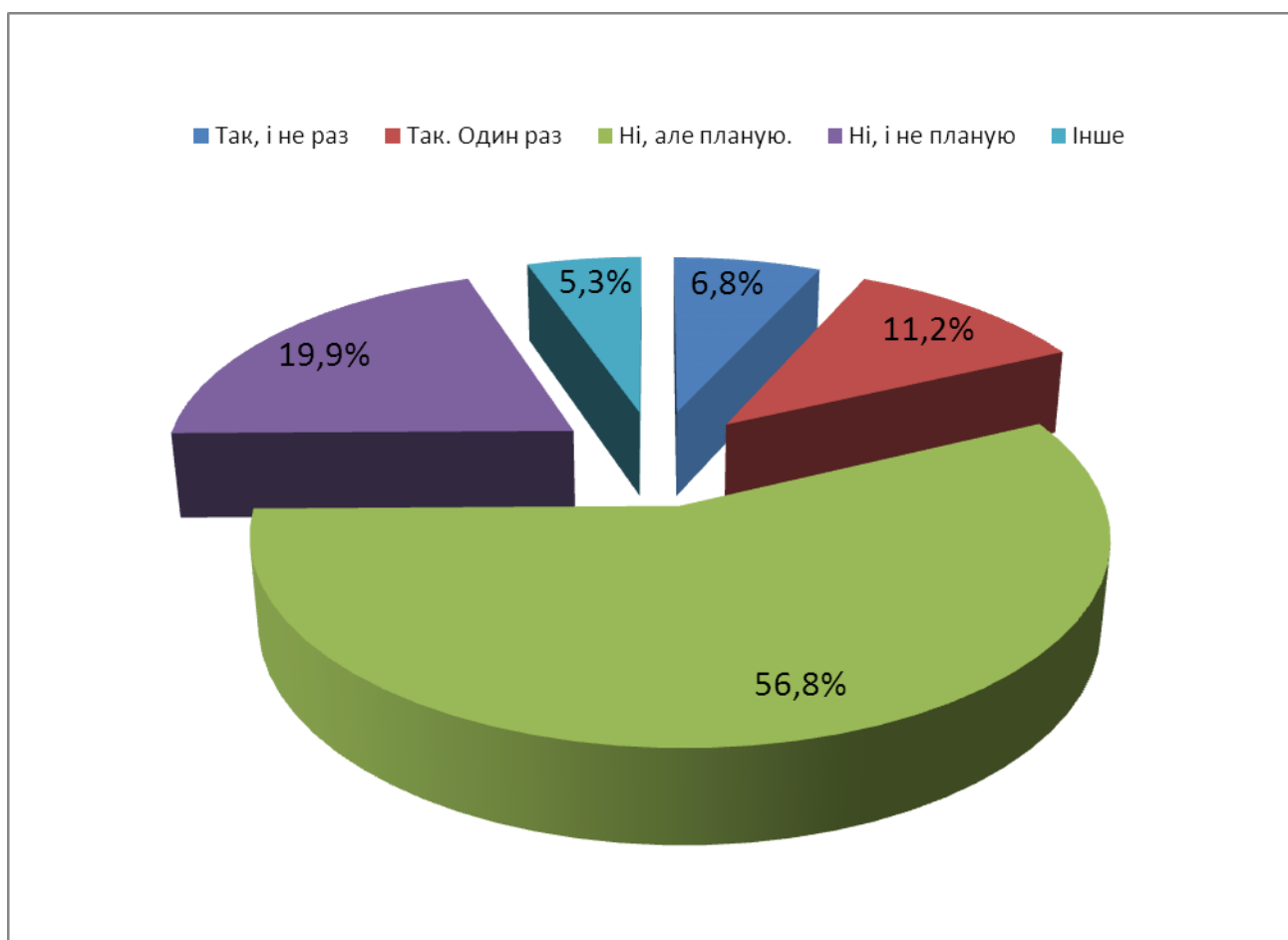
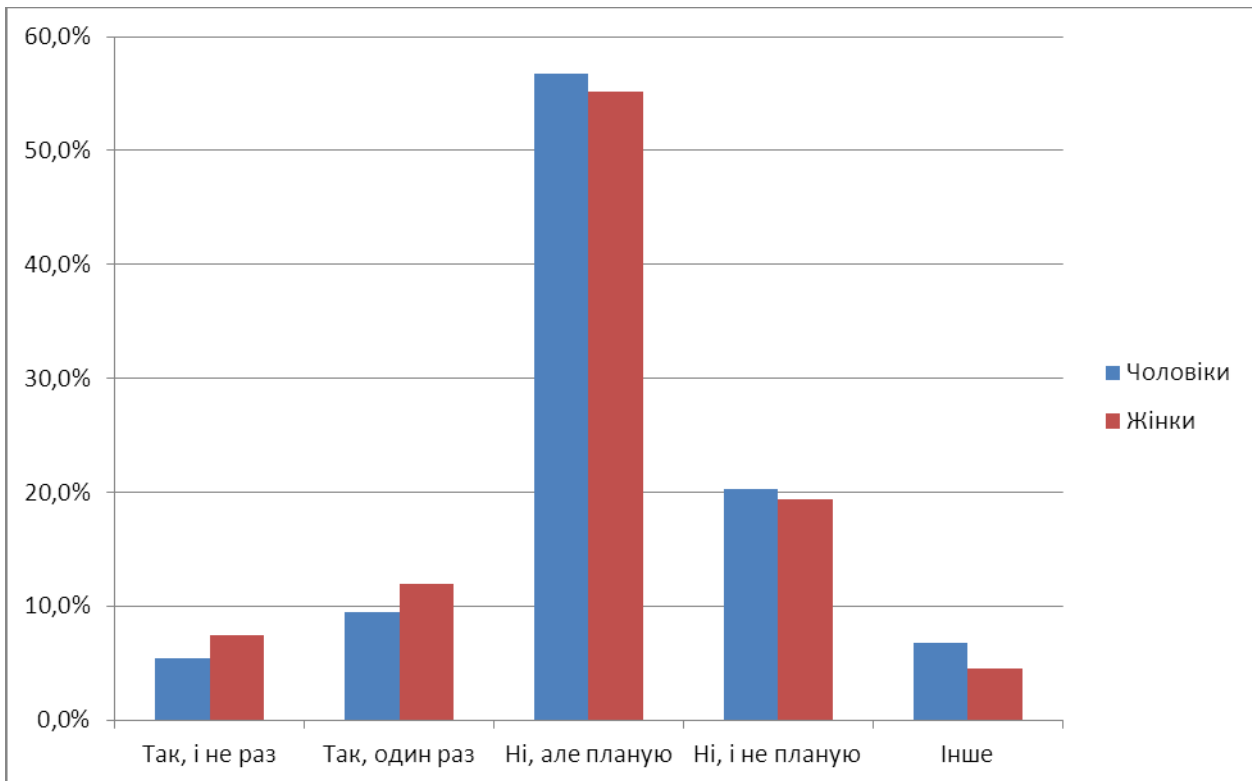

Рисунок 1 - Розподіл відповідей на питання: «Чи брали Ви участь у міжнародній академічній мобільності?»

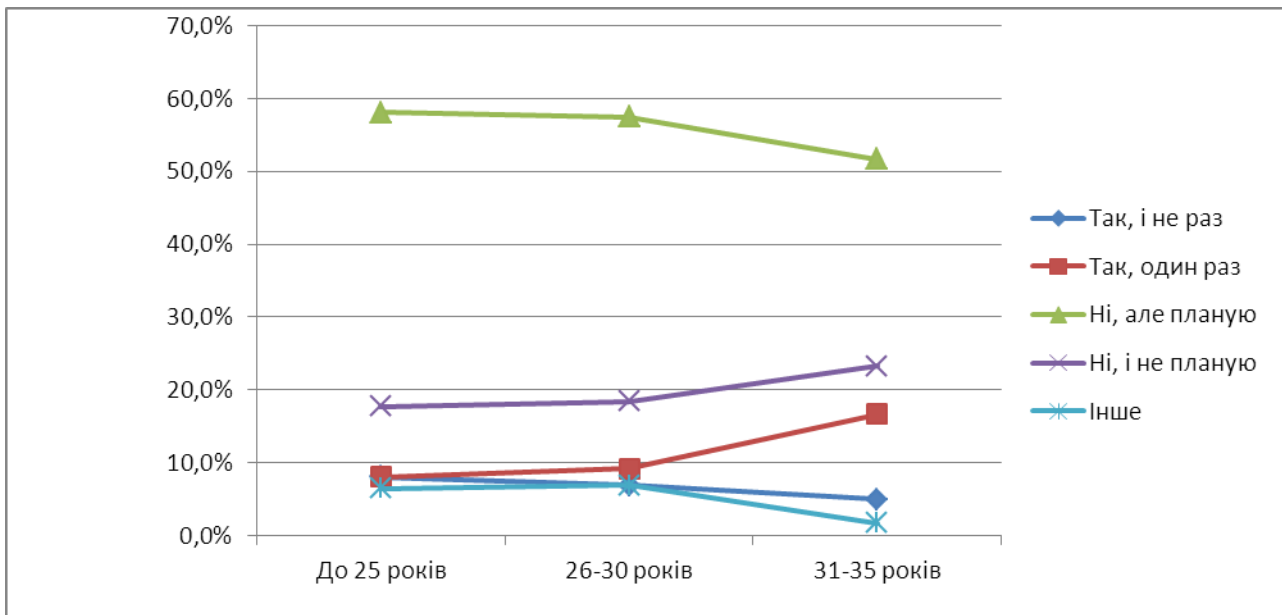
64,8% вказали, що хотіли б стажуватись, 50,0% - навчатись, 42,9% - працювати, 61,0% - подорожувати за кордоном. Постійно жити за кордоном бажають 21,9% респондентів.

Серед тих, хто вже брав участь у процесі міжнародної академічної мобільності, більшість жінки. Серед них 19,4% відзначили, що вже брали участь у міжнародних науково-освітніх програмах раз або більше. Серед чоловіків таких лише 14,9%.

Рисунок 2 - Залежність участі у міжнародній академічній мобільності від статі респондента.

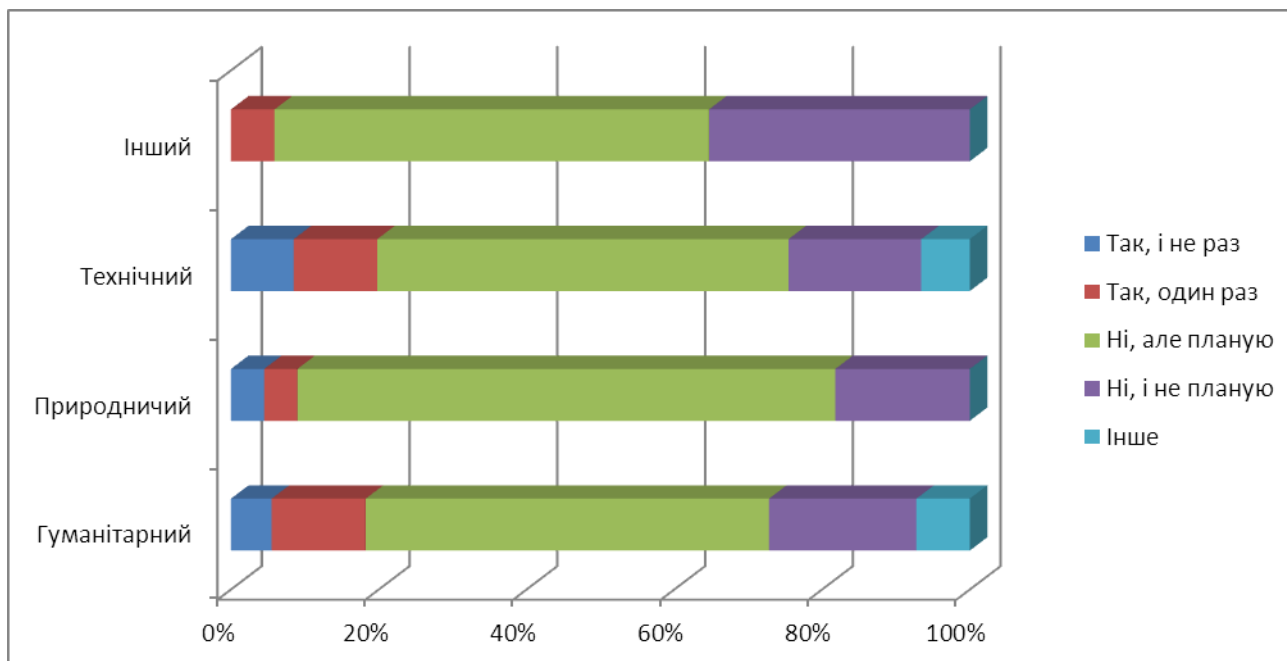
На реальну участь у процесі міжнародної академічної мобільності та на потенційну готовність участі впливає також вік респондентів.

Рисунок 3 - Залежність реальної участі та готовності до участі у міжнародній академічній мобільності в залежності від віку респондентів

Як видно з рис. 3, з одного боку, саме в найстаршій категорії респондентів найбільше тих, хто вже раз або кілька разів брав участь у процесі міжнародної академічної мобільності. З іншого боку, з віком зменшується частка тих, хто не брав участь у міжнародній науково-освітній діяльності, але планує, і навпаки збільшується частка тих, не брав участь і не планує.

Найбільша частка учасників міжнародної академічної мобільності – серед науковців гуманітарного напрямку. Природничий напрямок найменше представлений уже реалізованою мобільністю, але має найбільший потенціал, тобто саме серед представників природничого напрямку найбільша частка тих, хто ще не брав участі у міжнародних науково-освітніх проектах, але планує, і мінімальна частка тих, хто не планує в них брати участь. Можливо, тут причина у макрочинниках – міжнародні науково-освітні програми в меншій мірі представлені серед природничих наук.

Рисунок 4 - Участь та готовність до участі у міжнародній академічній мобільності в залежності від наукових напрямків.

Які мотиви участі у міжнародній академічній мобільності? Як вже згадувалось раніше, мотиви участі будемо поділяти на так звані «виштовхуючі» та «притягуючі».

Таблиця 1 - Ієрархія виштовхуючих (push) чинників міжнародної академічної мобільності (у % до кількості опитаних, кожен респондент міг відзначити декілька чинників, тому сума відповідей перевищує 100%)

1.	Недооцінка суспільством ролі наукових досліджень та роботи вченого	(65,7%)
2.	Низький рівень політичної стабільності в українському суспільстві	(53,3%)
3.	Низький рівень науково-технічного оснащення, матеріалів для експериментальних робіт	(50,5%)
4.	Негативна морально-психологічна атмосфера в суспільстві	(44,8%)
5.	Обмеженість наукового потенціалу в Україні	(39,0%)
6.	Відсутність можливостей для надання дітям сучасної освіти	(27,6%)
7.	Відсутність на внутрішньому ринку необхідної роботи	(25,7%)
8.	Відсутність можливостей наукових контактів з закордонними колегами	(24,8%)
9.	Недостатній рівень компетентності керівництва наукою, колегіальності	(22,9%)
10.	Недостатня можливість користування закордонною літературою	(16,2%)
11.	Високий конкурс на роботу	(14,7%)
12.	Дороге навчання в Україні	(11,1%)
13.	Високий конкурс на навчання	(3,8%)

Таблиця 2 - Ієрархія притягуючих (pull) чинників (у % до кількості опитаних, кожен респондент міг відзначити декілька чинників, тому сума відповідей перевищує 100%)

1.	Репутація, престиж освіти та науки даної країни	(56,2%)
2.	Оплата перебування з боку приймаючої країни	(54,8%)
3.	Можливість додаткового заробітку	(49,5%)
4.	Можливість подальшого працевлаштування в даній країні	(45,2%)
5.	Вища привабливість викладачів країни	(28,6%)
6.	Завжди хотілось потрапити в цю країну	(23,8%)
7.	Престиж країни перебування	(23,8%)
8.	Мова навчання	(18,6%)
9.	Близькість культури, стилю життя	(18,1%)
10.	Історична привабливість країни	(16,7%)
11.	Туристична привабливість країни	(15,2%)
12.	Клімат країни перебування	(13,8%)
13.	Проживання друзів та знайомих в цій країні	(8,6%)
14.	Доступ інформації про зміст освіти у цій країні	(7,6%)
15.	Географічна близькість країни перебування	(7,6%)
16.	Проживання родичів у цій країні	(5,7%)

Таким чином, географічна близькість, проживання родичів та близьких у країнах не є значимими притягуючими чинником для більшості молодих вчених Дніпропетровського регіону. Цьому є пояснення, географічне положення нашого регіону впливало завжди на міжнародні контакти жителів. Для тих, про проживає в західних та східних областях є більш прийнятними й звичними практики відвідування країн з різною метою вже в декількох поколіннях. Дніпропетровщина тільки починає засвоювати такі практики, особливо що стосується науково-освітньої сфери. Навіть інформація про подібні програми, кількість та й частка тих, хто вже брав участь (а вище вказана специфіка регіону дається в знаки) теж впливають на швидкість засвоєння практик. З часом, коли їх стає все більше, відбувається процес «озвичаювання», й готовність потенційних учасників теж стає більш реальною. Адже поряд з'являються реальні люди, а не десь у віртуальній реальності, інформаційному просторі, статистиці, які брали участь у таких програмах.

Поверненню до України після участі у міжнародній академічній мобільності, на думку молоді, сприятимуть такі чинники (див. табл. 3).

Таблиця 3 - Ієрархія чинників, що впливають на повернення до України учасників міжнародної академічної мобільності (у % до кількості опитаних, кожен респондент міг відзначити декілька чинників, тому сума відповідей перевищує 100%)

1.	Неможливість залишитися за кордоном	(61,9%)
2.	Закінчення терміну програми	(61,0%)
3.	Сімейні зобов'язання перед батьками	(55,2%).
4.	Діти, які залишились в Україні	(48,6%).
5.	Сімейні зобов'язання перед «другою половиною»	(47,1%).
6.	Звиклий стиль життя у своїй країні	(31,4%).
7.	Перспективи працевлаштування на батьківщині	(19,5%).

Як бачимо, найбільше підтримки отримує позиція відсутності можливості продовжити перебування за кордоном, але відсутність такої можливості з зумовлюється різними причинами (обмеження терміну програми, сімейні обставини та ін.).

Ієрархії очікувань від участі в програмах міжнародної академічної мобільності та оцінки реально отриманих результатів за даними опитування тих, хто уже брав у них участь, дещо відрізняються (перелік очікуваних результатів подається за мірою зменшення кількості згадувань):

- розширення наукових знань,
- нові наукові контакти,
- збільшення фінансових доходів,
- кар'єрне зростання,
- розробка та впровадження нових методів навчання,
- можливість отримати роботу в Україні,
- навички міжкультурного спілкування та дипломатії.

Наведена нижче ієрархія реально отриманих результатів участі в міжнародних проектах наглядно засвідчує існування певних розбіжностей між очікуваннями та тим, що реально отримали учасники міжнародної академічної мобільності (перелік реально отриманих результатів подається за мірою зменшення кількості згадувань):

- розширення наукових знань,
- навички міжкультурного спілкування та дипломатії,

- нові наукові контакти,
- потенціал та навички вирішення проблем,
- зрілість суджень та особистий розвиток,
- розвиток альтернативного погляду на світ,
- корисні соціальні зв'язки.

В найбільшій мірі молодь хотіла отримати від міжнародної академічної мобільності «розширення наукових знань». Власне саме цю компетенцію в найбільшій мірі молодь і отримала. Далі йдуть значні розбіжності в очікуваннях та реальних надбаннях. В меншій мірі, аніж сподівались, отримали «збільшення фінансових доходів», «кар'єрне зростання», «розробка та впровадження нових методів навчання», «отримання гарної роботи в Україні».

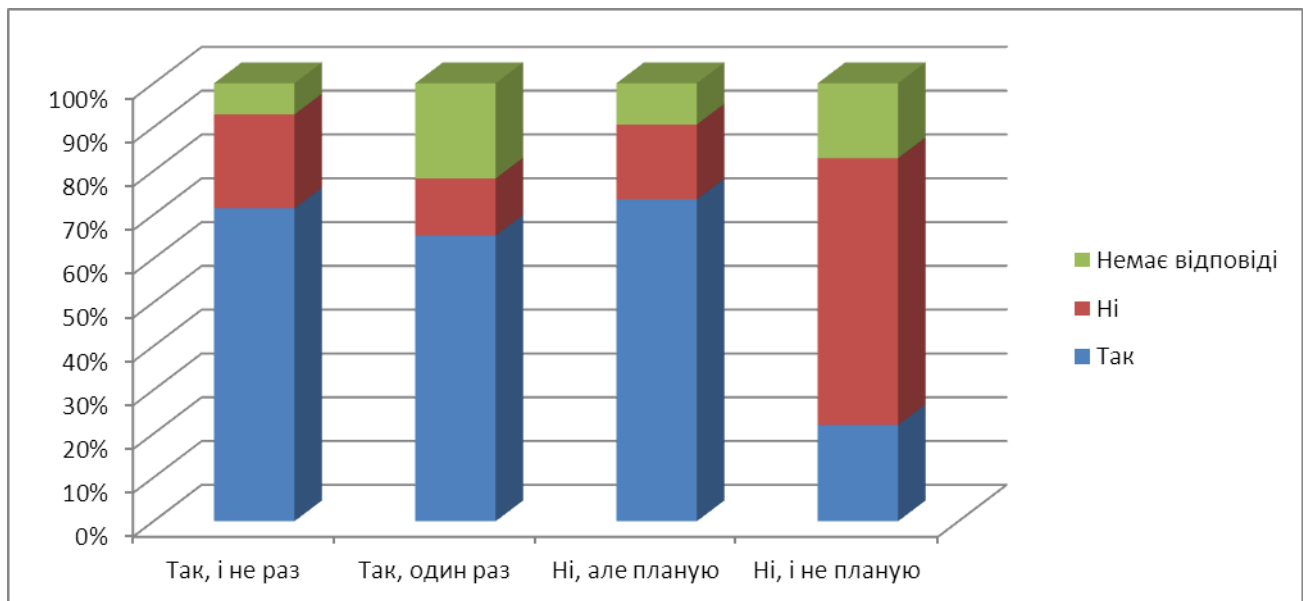
Натомість отримали в більшій мірі, аніж очікували: «навички міжкультурного спілкування та дипломатії», «потенціал та навички вирішення проблем», «зрілість суджень» та «особистісний розвиток», «розвиток альтернативного погляду на світ», «корисні соціальні зв'язки».

Дехто навіть відмічає отримання такого досвіду, як стратегія поступу через участь в закордонних міжнародних конференціях до майбутнього стажування.

«Я перед собою ставив завдання: по можливості, через рік чи два потрапити на стажування. Тільки не на довготривале – півроку або рік, а на місяць або на два – максимум, десь в межах Східної Європи, ну може Центральної Європи, або просто в межах Європи, ... на яке цілком реально виїхати. Але їхати на стажування перший раз, не побувавши до цього просто на конференціях, я вважаю, що це дуже ризиковано» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

Тобто молодь в результаті академічної мобільності перш за все отримує певний соціокультурний капітал, який далеко не завжди конвертується у конкретний результат «тут і зараз» і тільки з часом може бути реалізований у певні набутки.

Найбільша частка бажаючих в майбутньому працювати за кордоном в якості викладача, вченого серед тих, хто ще не брав участі у процесі міжнародної академічної мобільності, але планує. Серед тих, хто вже брав участь, трохи менша частка бажаючих працювати за кордоном. Реальні учасники вже більш реально оцінюють ситуацію, оцінюють власні можливості, можливості та умови, що існують у країнах реалізації міжнародної академічної мобільності.

Рисунок 5 - Готовність працювати за кордоном в якості вченого, викладача в залежності від наявності реального досвіду участі у різних формах міжнародної академічної мобільності.

«У них в цьому плані [еміграції] проблем немає. Нас там зустрічав наш колишній професор чи то з гірничого, чи з металургійного університету. Він каже, хлопці, ніяких проблем! Мову вивчили і приїжджайте! У мене інша мета. У мене є переконання, що де народився, там і згодився. Але якщо доведуть до жebraцького існування, то польську мову вивчити – це не проблема. Не можна засуджувати людей за це» [Чоловік, 35 років, кандидат наук].

«Більшою мірою у нас в навчальних закладах працюють патріоти. Це люди, які в цьому навчальному закладі вирости, пройшли всі ступені пекла і раю.

Якщо людина тут налаштована працювати і у неї є робоче місце, і все у неї нормально в колективі, то незважаючи ні на які мобільності та інші пропозиції, ця людина навчальний заклад не покине. Принаймні я не знаю в нашому університеті жодного, хто дійсно б так підірвався і поїхав кудись працювати саме за фахом кудись за кордон. Не тому, що у нас погані фахівці або ще щось, а тому, що це люди, які тут не просто так працюють» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

«Як би банально це не звучало, я все-таки хочу і сподіваюся змінити щось у нашій країні, змінити її на краще. Країну, місто, навчальний заклад, конкретно свій колектив, в якому я працюю. Емігрувати я не збираюся. Але є плани міжнародної співпраці і дуже хотілося б, щоб вони реалізувалися» [Жінка, 26 років, кандидат наук].

Важливо відзначити, що при цьому переважна більшість опитаних одружені, мають сім'ю, дехто має дітей. І часто зустрічаються відповіді, коли сімейні обставини стають на заваді участі у міжнародній мобільності.

«Стажування мені цікаві, але надовго виїхати не маю можливості, є сімейні обставини» [Чоловік, 35 років, науковий співробітник].

«Мені був цікавий один дослідницький проект в Німеччині, але коли я до нього доросла, захистилася, я була вже заміжня. Тепер я не бачу можливості покинути чоловіка і на півроку поїхати на стажування» [Жінка, 31 рік, кандидат наук].

«Ну мені це [еміграція] точно не підходить, оскільки сім'я, діти вже в мене. Я вже тут зачепилася, мене тут все задовольняє» [Жінка, 35 років, кандидат наук].

Як видно, переважають патріотичні орієнтації і сподівання на самореалізацію саме в межах тих навчальних та наукових закладів, в яких розпочали свою наукову кар'єру опитані молоді вчені.

Власне безпосереднього впливу досвіду міжнародної академічної мобільності на кар'єрне зростання інформанти не вбачають.

«Кар'єрного зростання я не помітив. Але мені здається, що підвищення власної кваліфікації відбулося однозначно» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

«Кар'єрне зростання? Вчасно захистилася і отримала досвід, масу інформації по моїй темі, наукові дані по роботі, з якими я можу тепер працювати і далі» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

Натомість, серед своїх планів та факторів мотивації на участь в проектах міжнародної академічної мобільності називають науковий пошук, дослідницьку зацікавленість та прагнення до розвитку себе і вітчизняної науки.

«Як голова Ради молодих вчених свого університету, хотів зрозуміти, наскільки у нас цей процес заангажований, яку бюрократичну процедуру потрібно пройти молодому вченому, щоб виїхати за кордон» [Чоловік, 31 рік, кандидат наук].

«Було цікаво подивитися на наш рівень, рівень наших досліджень у порівнянні з дослідженнями навчальних закладів Європи. На конференції були не тільки поляки, але й чехи, словаки, румуни: Східна Європа була широко представлена. І ми побачили, що ми знаходимося на гарному рівні» [Чоловік, 33 роки, кандидат наук].

«Мета поїздки була вивчити досвід дистанційної освіти: у них у навчальному закладі навчається близько 15 тисяч студентів дистанційно. Такого в Україні і близько ніде немає, і в сумі, напевно, не набереється. Було цікаво зрозуміти чи можливо це реалізувати в наших умовах, в нашому законодавстві...» [Жінка, 32 роки, кандидат наук].

Серед здобутків отриманого досвіду називають також і цінності, та методи роботи приймаючої сторони, які інформанти хотіли б реалізувати в своєму колективі.

«Дуже сподобалося ставлення їхньої держави до науки та освіти. В мене стільки знайомих і друзів в університеті, які захищають непогані дисертаційні та дипломні роботи, в яких і економічний ефект розрахований, і все інше. І нікому воно не потрібно в результаті. Немає зацікавленості, немає підтримки.

Від цього опускаються руки, звичайно. А в Польщі в це вкладаються гроші, є зарادي чого все це робити» [Чоловік, 35 років, кандидат наук].

«Я не можу сказати за всі навчальні заклади і підприємства, але у нас дуже часто отримуєш не те, що очікував, не те, про що домовлявся. За кордоном все дуже чітко прописано. Якщо це експериментальна частина п'ять днів на тиждень протягом місяця з двома проміжними звітами та доповіддю в кінці, то так воно і буде. Нам цього варто вчитися» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

«Змінюється ставлення до наукових пошуків. Там більше можливостей і ти по-іншому ставишся до свого експерименту. Тобі хочеться його робити, тому що на кожному етапі ти можеш перевірити, чи в вірному напрямку ти рухаєшся. Знову таки, обмін досвідом. Все це стимулює в роботі» [Жінка, 29 років, кандидат наук].

Таким чином, ми бачимо, що в мотиваційній структурі міжнародної академічної мобільності молодих вчених переважає прагнення наукового пошуку та дослідницьких перспектив, набуття нового професійного досвіду з метою впровадження його в своїх наукових та навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

Міжнародна академічна мобільність – закономірний процес, що має свою історію та затребуваність у сучасному глобалізованому світі. Україна не може залишатися осторонь міжнародної інтеграції в сфері науки та освіти і вже займає певну нішу у цьому процесі, має певні здобутки в розвитку міжнародної академічної мобільності. Однак очевидно, що нинішня українська науково-освітня система має свої особливості і їй належить подолати ще великі труднощі в ході реалізації намірів інтегруватися до світового науково-освітнього простору. Приміром, для провідних країн світу міжнародна академічна мобільність – це джерело фінансових доходів, отримання якісного людського капіталу, підвищення іміджу країни, а розвиток такої мобільності стає одним з пріоритетів у здійсненні національної державної політики. Кроки України в напрямку розвитку міжнародної академічної мобільності поки що, переважно, є стихійними й малокерованими з боку держави. Якщо не будуть вчасно вжиті рішучі політичні та управлінські заходи, то Україна замість того, щоб користуватись перевагами від об'єктивного розвитку міжнародної академічної мобільності, отримувати фінансові вливання від експорту освітніх послуг та нарощувати інтелектуальний капітал, буде перетворюватись на периферію світового ринку освітніх послуг, а здібні студенти та вчені будуть безповоротно вимиватися з української вищої школи і науки.

Україна повинна стати повноправним учасником загальноєвропейського ринку кваліфікованих кадрів і наукових розробок й орієнтуватися на ті його реальні потреби, які вона здатна задовольнити.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

по розвитку міжнародної академічної мобільності

Посилювати співробітництво з країнами високого науково-технічного розвитку в галузях, де вітчизняна наука здатна отримувати результати світового рівня, з метою реалізації потенціалу вітчизняних наукових шкіл у світовій системі поділу праці у сфері науки;

Забезпечити достатнє фінансування міжнародних науково-дослідних проєктів та ініціаторів їх реалізації, які мають формувати елітну науку та освіту та не тільки проводити інноваційні наукові дослідження, а й впроваджував їх у життя.

Упорядкувати організаційно-правові засади, що визначають участь науковців у міжнародних науково-освітніх програмах, передусім форми організації взаємодії вищих навчальних закладів з міжнародними спорідненими організаціями.

Враховуючи пропозиції Міністерства освіти і науки України [1] розробити та впровадити програму, спрямовану на розвиток інтернаціоналізації регіональної освіти та науки, експорту та імпорту науково-освітніх послуг, в якій зазначити пріоритетність:

- стандартизації певних мінімальних вимог до освіти та науки та уніфікації навчальних планів і програм, структур вищих навчальних закладів;
- видачі «подвійних дипломів», визнання дипломів зарубіжних країн;
- запровадження в дослідницьких університетах міжнародних докторських програм та інституту постдоків;
- ширше практикувати викладання англійською мовою, запрошення іноземних викладачів;
- створення інтегрованої інформаційної мережі бібліотек і баз даних;
- сприяти підвищенню індексу цитування робіт молодих вітчизняних вчених;
- широке запровадження грантової системи;

- запровадження міжнародного аудиту українських освітніх та наукових установ;
- створення державної структури сприяння експорту та імпорту освітніх послуг та міжнародної академічної мобільності науковців, викладачів та студентів, залучення іноземних студентів в Україну.

Перелік використаної літератури

1. Міносвіти просить вузи прискорити роботу з відбору претендентів для навчання за кордоном [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://osvita.ua/abroad/news/18622>
2. Мокій А.І. Академічна мобільність: виклики і загрози для людського капіталу України // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, № 11, 2009. – С. 14-18.
3. Пінчук Є.А. Загроза перетворення на глобальну інтелектуальну периферію: пошук стратегії [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1122/89>
4. Щодо затвердження Примірного положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/36037/

Наукове видання

Шевчук Марина Олександрівна
Власов Сергій Федорович
Колісник Лариса Олексіївна
Безус Роман Миколайович
Мосьондз Марина Володимирівна

**МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ
МОЛОДИХ УЧЕНИХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ
ЯК ПРОЯВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У СУЧАСНОМУ СВІТІ**

Монографія

Видано в редакції авторів

Підп. до друку 30.09.2014. Формат 30x42/4.
Папір офсетний. Ризографія. Ум. друк. арк. 2,3.
Обл.-вид. арк. 2,3. Тираж 20 пр. Зам. №

Підготовлено до друку та видруковано
у Державному ВНЗ «Національний гірничий університет».

Свідоцтво про внесення до Державного
реєстру ДК № 1842 від 11.06.2004.

49027, м. Дніпропетровськ, просп. К. Маркса, 19